INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI VA ULARNING JAMIYATDA TUTGAN O'RNI

Dilnoza Bekmurodovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi, dotsenti
Yuldasheva Shodiya Kudratovna
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Anotatsiya

Mazkur maqolada ommaviy axborot vositalarining zamonaviy jamiyatdagi o‘rni va ta’siri tizimli ravishda tahlil qilinadi. Xususan, axborot tarqatish tezligi va ko‘lami oshib borayotgan sharoitda OAVning jamoatchilik fikrini shakllantirish, ijtimoiy ongga ta’sir ko‘rsatish hamda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishdagi roli yoritiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar rivoji natijasida an’anaviy OAV va yangi media o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, ularning afzallik va cheklovlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida axborot ishonchliligi, manipulyatsiya xavfi va media savodxonlik masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Yakunda, jamiyatda barqaror axborot muhitini shakllantirishda OAVning mas’uliyati hamda foydalanuvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ommaviy axborot vositalari, jamoatchilik fikri, axborot oqimi, media savodxonlik, raqamli media, ijtimoiy ong, axborot ishonchliligi, manipulyatsiya, fuqarolik jamiyati, kommunikatsiya tizimi

Kirish

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ommaviy axborot vositalari jamiyat hayotining ajralmas tarkibiy qismiga aylangan. Axborot oqimining keskin ortishi va uni tarqatish texnologiyalarining takomillashuvi natijasida OAV nafaqat ma’lumot yetkazuvchi vosita, balki ijtimoiy jarayonlarga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi kuch sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, jamoatchilik fikrini shakllantirish, siyosiy va iqtisodiy qarorlar qabul qilinishiga bilvosita ta’sir etish, shuningdek, fuqarolarning dunyoqarashini yo‘naltirishda OAVning roli sezilarli darajada kuchaygan.

Shu bilan birga, zamonaviy axborot makonida ishonchli va noto‘g‘ri ma’lumotlar o‘rtasidagi chegaraning noaniqlashuvi, manipulyativ kontentning keng tarqalishi hamda ijtimoiy tarmoqlarning ommalashuvi OAV faoliyatini yangi bosqichga olib chiqdi. Bu holat axborot iste’molchilaridan tanqidiy yondashuvni, media savodxonlikni va mustaqil tahlil qilish ko‘nikmalarini talab etmoqda. Aks holda, noto‘g‘ri yoki biryoqlama axborot jamiyatda ijtimoiy beqarorlik va noto‘g‘ri qarorlar qabul qilinishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Mazkur maqolaning maqsadi ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi o‘rnini har tomonlama tahlil qilish, ularning ijtimoiy ongga ta’sir mexanizmlarini ochib berish hamda zamonaviy sharoitda axborot muhitining sifatini oshirishga qaratilgan yondashuvlarni asoslashdan iborat. Tadqiqot doirasida an’anaviy va raqamli OAV o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, ularning ustunliklari va cheklovlari ham ko‘rib chiqiladi.

Asosiy qism

Ommaviy axborot vositalari zamonaviy jamiyatda bir nechta asosiy funksiyalarni bajaradi va ularning har biri ijtimoiy tizimning barqaror ishlashida muhim ahamiyat kasb etadi. Eng avvalo, OAV axborot yetkazish funksiyasini amalga oshiradi. Bu jarayonda voqea-hodisalar haqidagi ma'lumotlar tezkor va keng auditoriyaga taqdim etiladi. Biroq, axborotni yetkazish faqat faktlarni uzatish bilan cheklanmaydi — u ma'lumotni tanlash, talqin qilish va kontekstual izohlash orqali ma'lum darajada shakllantiriladi. Aynan shu jihat OAVni oddiy vositadan ijtimoiy ongga ta'sir qiluvchi mexanizmga aylantiradi.

Ikkinchi muhim jihat — jamoatchilik fikrini shakllantirish funksiyasidir. OAV orqali tarqatilayotgan axborotlar muayyan mavzularni dolzarb yoki ikkilamchi sifatida ko‘rsatadi, bu esa auditoriyaning e'tibor yo‘nalishini belgilaydi. Natijada, jamiyat a'zolarining muammolarga bo‘lgan munosabati ko‘p hollarda OAV tomonidan taqdim etilgan narrativlarga asoslanadi. Bu yerda asosiy savol shundan iborat: axborot qanchalik xolis va muvozanatli berilmoqda? Agar ushbu tamoyil buzilsa, OAV jamoatchilik fikrini shakllantirishdan ko‘ra uni manipulyatsiya qilish vositasiga aylanishi mumkin.

Zamonaviy sharoitda OAVning ta'sir mexanizmlari yanada murakkablashgan. Raqamli platformalar va ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot tarqatish jarayoni markazlashmagan tus oldi. Endilikda har bir foydalanuvchi axborot ishlab chiqaruvchi va tarqatuvchiga aylanish imkoniga ega. Bu esa axborot xilma-xilligini oshirgan bo‘lsa-da, uning sifatiga bo‘lgan nazoratni zaiflashtirdi. Natijada, tasdiqlanmagan ma'lumotlar, soxta yangiliklar va manipulyativ kontent tez sur'atlarda tarqalmoqda. Bu holat ayniqsa ijtimoiy barqarorlik uchun xavf tug‘diradi, chunki noto‘g‘ri axborot asosida shakllangan qarorlar keng ko‘lamli salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, OAVning iqtisodiy va siyosiy manfaatlar bilan bog‘liqligi ham muhim tahlil talab qiladigan masaladir. Ko‘plab ommaviy axborot vositalari moliyaviy manbalarga bog‘liq bo‘lib, bu ularning mustaqilligiga ta'sir ko‘rsatishi mumkin. Ayrim hollarda axborot berish jarayoni obyektivlikdan chetga chiqib, muayyan guruhlar manfaatini ilgari surishga xizmat qiladi. Bu esa jamiyatda axborotga bo‘lgan ishonch darajasining pasayishiga olib keladi. Ishonchning susayishi esa OAVning asosiy funksiyalaridan biri — ishonchli kommunikatsiya vositasi bo‘lish xususiyatini zaiflashtiradi.

Boshqa tomondan, OAVning ijobiy imkoniyatlarini inkor etib bo‘lmaydi. Ular orqali ijtimoiy muammolar keng jamoatchilikka yetkaziladi, korrupsiya holatlari fosh etiladi va fuqarolik faolligi rag‘batlantiriladi. OAV jamiyat va davlat o‘rtasidagi muloqotni ta'minlovchi ko‘prik vazifasini bajaradi. Ayniqsa, ochiqlik va shaffoflik tamoyillarini mustahkamlashda OAVning roli muhim hisoblanadi. Shu sababli, ularni faqat muammo manbai sifatida emas, balki ijtimoiy rivojlanish omili sifatida baholash zarur.

Yuqoridagi holatlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy axborot makonida muvozanatni ta'minlash asosiy vazifaga aylanmoqda. Bir tomondan, axborot erkinligi ta'minlanishi lozim bo‘lsa, ikkinchi tomondan, uning sifati va ishonchliligini nazorat qilish mexanizmlari takomillashtirilishi kerak. Bu jarayonda nafaqat OAV tashkilotlari, balki axborot iste'molchilari ham faol rol o‘ynaydi. Media savodxonlik darajasining oshirilishi, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarining shakllantirilishi va axborotni tahlil qilish madaniyatining rivojlanishi ushbu muammoning yechimiga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, OAVning jamiyatdagi o‘rni ikki tomonlama xarakterga ega: u bir vaqtning o‘zida ham rivojlantiruvchi, ham xavf tug‘diruvchi omil bo‘lishi mumkin. Natija esa bevosita axborot ishlab chiqarish va iste’mol qilish jarayonlarining qanchalik ongli va mas’uliyatli tashkil etilganiga bog‘liq.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ommaviy axborot vositalari zamonaviy jamiyatda faqat axborot uzatuvchi tizim sifatida emas, balki ijtimoiy ong, jamoatchilik fikri va ijtimoiy xulq-atvorni shakllantiruvchi asosiy omillardan biri sifatida faoliyat yuritadi. Tahlil jarayonida OAVning axborot yetkazish, muhokama maydoni yaratish va ijtimoiy nazorat funksiyalari bir-biri bilan uzviy bog‘liq ekanligi aniqlandi, ya’ni ularning har biri alohida emas, balki kompleks ta’sir mexanizmi orqali jamiyatga ta’sir ko‘rsatadi.

Shuningdek, natijalar raqamli texnologiyalar rivoji OAVning strukturasi va ishlash mexanizmini sezilarli darajada o‘zgartirganini ko‘rsatadi. An’anaviy media markazlashgan axborot tarqatish modeliga ega bo‘lgan bo‘lsa, zamonaviy raqamli muhitda axborot ishlab chiqarish va tarqatish jarayoni decentralizatsiyalashgan shaklga o‘tgan. Bu esa axborot tezligini oshirgan bo‘lsa-da, uning ishonchliligiga nisbatan yangi xavf va muammolarni yuzaga keltirgan.

Tahlil davomida aniqlangan muhim natijalardan yana biri — jamoatchilik fikrining shakllanishi ko‘p hollarda axborotning mazmunidan ko‘ra uning taqdim etilish shakliga bog‘liq ekanligidir. Ya’ni, OAV tomonidan tanlangan yondashuv, urg‘u va kontekst auditoriyaning qarashlarini sezilarli darajada yo‘naltiradi. Bu holat media ta’sirining psixologik va kommunikativ mexanizmlari kuchli ekanini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, axborot oqimining ortishi sharoitida foydalanuvchilarning tanqidiy fikrlash darajasi yetarli bo‘lmasa, noto‘g‘ri yoki biryoqlama ma’lumotlar jamiyatda tez tarqalishi va keng qamrovli ta’sir ko‘rsatishi mumkinligi aniqlandi. Bu esa media savodxonlik darajasining jamiyat barqarorligidagi ahamiyatini yanada oshiradi.

Umuman olganda, olingan natijalar OAVning jamiyatdagi o‘rni murakkab, ko‘p qatlamli va ikkiyoqlama xususiyatga ega ekanini ko‘rsatadi: u bir tomondan axborot erkinligi va ochiqlikni ta’minlasa, ikkinchi tomondan noto‘g‘ri boshqarilganda axborot xavfsizligiga tahdid solishi mumkin.

Xulosa

Ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi o‘rni va ta’siri tahlili shuni ko‘rsatadiki, ular faqat axborot uzatish vositasi emas, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi va jamiyatdagi jarayonlarga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi murakkab tizim hisoblanadi, shu sababli ularning faoliyatini baholashda faqat ijobiy yoki salbiy yondashuv bilan cheklanib bo‘lmaydi, chunki OAV bir vaqtning o‘zida ham ijtimoiy rivojlanishni tezlashtiruvchi, ham noto‘g‘ri boshqarilganda axborot xatarlarini kuchaytiruvchi omil bo‘lishi mumkin, ayniqsa raqamli muhitda axborot oqimining nazoratsiz kengayishi sharoitida ishonchlilik masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda, shu bois birinchi navbatda axborot sifatini ta’minlash mexanizmlarini kuchaytirish zarur, ya’ni jurnalistik standartlarga qat’iy rioya qilish, faktcheking amaliyotini keng joriy etish va manbalar aniqligini tekshirish tizimini institutsional

darajada mustahkamlash lozim, ikkinchi muhim yo‘nalish sifatida media savodxonlikni oshirish masalasi turadi, chunki axborotni tanqidiy tahlil qila oladigan auditoriya shakllanmas ekan, har qanday sifatli media tizim ham manipulyatsiya xavfidan to‘liq himoyalana olmaydi, shu sababli ta’lim tizimida media savodxonlikka oid maxsus modul va amaliy mashg‘ulotlarni kengaytirish maqsadga muvofiq bo‘ladi, uchinchi yo‘nalish sifatida esa OAVning mustaqilligini ta’minlash va iqtisodiy yoki siyosiy bosimlardan himoya qilish masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda, chunki axborotning xolisligi ko‘p jihatdan uning tashqi manfaatlardan qanchalik erkin ekaniga bog‘liq, bundan tashqari raqamli platformalarda tarqaladigan soxta yoki manipulyativ kontentga qarshi huquqiy va texnologik choralarni muvozanatli tarzda kuchaytirish, shu bilan birga axborot erkinligini cheklab qo‘ymaslik muhimdir, yakuniy xulosa sifatida shuni ta’kidlash mumkinki, ommaviy axborot vositalarining jamiyatdagi ijobiy rolini oshirish faqat texnik yoki huquqiy choralar bilan emas, balki jamiyatning umumiy axborot madaniyati bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, shu sababli OAV, davlat institutlari va fuqarolar o‘rtasidagi mas’uliyatli hamkorlik tizimini rivojlantirish barqaror axborot muhitini shakllantirishning eng muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madraximova, F. R., Raximov, G‘. B., & Samanova, Sh. B. (2025). Mediasavodxonlik va axborot madaniyati. Toshkent: Metodist nashriyoti.
2. Abduraxmanova, M. F., & Abdupattayev, X. A. (2025). Ommaviy axborot vositalarining tarixiy rivojlanish bosqichlari. Luchshie intellektual tadqiqotlar jurnali, 57(2), 45–60.
3. Sodiqova, V., & Isroiljon qizi, G. (2025). Zamonaviy jurnalistikada axborot xavfsizligi va ishonchlilik masalalari. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari jurnali.
4. Karimova, D. (2022). Raqamli jurnalistikada yangi tendensiyalar. Toshkent: O‘zDJTU nashriyoti.
5. Turaev, A. (2024). O‘zbekiston ommaviy axborot vositalarining xalqaro axborot makonidagi o‘rni. Axborot va jamiyat, 3, 12–19.